Lakivaliokunnalle

Asia: Komission tiedonanto EU:n demokratiatoimintasuunnitelmasta (E-kirje)

Komission tiedonanto on annettu 3.12.2020. E-kirje sisältää Suomen kantoja asiaan. Lakivaliokunnan on mahdollista niistä lausua.

Suomen EU-politiikassa on viisaasti lähdetty siitä, että demokratia, oikeusvaltioperiaate ja perusoikeudet ovat toisiinsa sidoksissa, toisistaan riippuvaisia ja toisiaan vahvistavia. Erityisesti saksalaistyyppisessä *Rechtsstaat*-ajattelussa on korostettu näitä keskinäissidoksia, ja tällainen ymmärrys oikeusvaltiosta aineellisena, ei pelkästään muodollisena legalismina, on hyvin rakentunut myös kotimaiseen oikeuteen ja sen valtiosääntöiseen ajatteluun. Demokratia edustaa sellaista poliittista harkinta- ja päätöksentekomallia, joka synnyttää uutta oikeutta, ja samalla moderneissa demokratiakäsityksissä kansalaisten osallistumisen takaaminen ja toimintamuotojen kehittyminen korostuu vielä tätäkin pidemmälle. Näin ajateltuna oikeus saa voimaansa yhteiskunnallisesta hyväksyttävyydestään, eikä se edusta yksinomaan valtion pakkovaltaa. Oikeusjärjestys näyttäytyy yhteiskunnan itsehallintona, jossa oikeusnormien perusta on hyväksyttävyyttä tuottavassa päätöksenteossa, jonka taustalla osallistumisen oikeudet ovat keskeinen elementti.

Tällainen oikeusmalli edellyttää taustakseen toimivan ja vapaan kansalaisyhteiskunnan. Eurooppalainen oikeusmalli, tai oikeastaan niitä on useita, on maailmalla harvinainen. Sitä on kaikki syy puolustaa. Suomi edustaa erittäin hyvin toimivaa tällaista mallia. Siinä demokratian, oikeusvaltion ja perusoikeuksien yhtäläinen takaaminen tuottavat vapautta ja myös vaurautta. Kuten valtioneuvosto esittää, sen edellytyksiä tulee turvata muun muassa laadukkaalla ja tasa-arvoisella koulutuksella.

Hybridiuhkat voivat kohdistua demokraattisiin vaaleihin. Helsingissä on aloittanut toimintansa EU:n hybridiuhkien toimintakeskus.

Suomi kannattaa kansalaisten osallistumismahdollisuuksien edelleen lisäämistä EU:ssa mikä on tietysti hyvä asia.

Laittomaan vihapuheeseen puuttuminen on, kuten valtioneuvosto esittää, tärkeä asia ja Suomen tuleekin kannattaa toiminnan tehostamista tällä alueella. Komissio on neuvotellut käytännesäännöistä merkittävien palveluntarjoajien kanssa.

Pidän perusteltuna näkemystä, että painopisteen tulisi rikosoikeuden alalla olla EU:n rasismipuitepäätöksen tehokkaassa täytäntöönpanossa. Lisäharmonisointiin vihapuheen ja viharikosten osalta Suomi suhtautuu varauksellisesti.

Rasismipuitepäätös on ollut eurooppalaisittain erittäin merkittävä instrumentti, ja sen myötä myös Suomen oikeudessa kirkastui ajatus yhtäältä rasististen motiivien hylättävyydestä – joskin sinänsä tuo koventamisperuste oli omaksuttu meillä jo aikaisemmin - mutta myös vihapuheen vahingollisesta luonteesta. Rasismipuitepäätös on kiinnostavalla omintakeinen instrumentti, sillä siinä tullaan hyvin lähelle EU:n perusarvoja, ja kyse on myös symbolisesta viestistä. Rasismipuitepäätöksen kohdealue on erityislaatuinen ja se liittyy vahvasti yhdenvertaisuuteen ja syrjinnän torjuntaan. Kysymyksellä on ollut suuri merkitys EU:n historiassa viimeistään vuoden 1996 yhteisestä toiminnasta lähtien (96/443/YOS).

Näen jollakin tavalla EU:lle välttämättömäksi toteuttaa toimenpiteitä myös vihapuheen torjumiseksi, koska juuri tällaisen puheen vaikutukset ihmisten turvallisuuteen ja siihen, miten he kokevat asemansa, on niin merkittävä. Ei ole sattumaa, että EU:n perusoikeusvirasto on rakennettu Wienissä toimineen Rasismin ja muukalaisvihan vastaisen toimintakeskuksen työn jatkajaksi: koko EU:n perusoikeusulottuvuuden ydin tulee täältä. On myös hyvä muistaa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä vakavin osa rangaistavasta vihapuheesta on katsottu suorastaan oikeuden väärinkäytöksi, jolloin se ei saa lainkaan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan mukaista sananvapauden suojaa. Eräin osin vihapuhe voi suuntautua juuri demokraattista oikeusvaltiota kohtaan, kun puheella propagoidaan siirtymää totalitaariseen illiberaaliin valtiomalliin.

Vihapuheen osalta Euroopan neuvoston instrumenteilla ja toimilla on ollut niin ikään merkitystä. Erityisesti on mainittava tietoverkkorikollisuutta koskevan yleissopimuksen tietojärjestelmien välityksellä tehtyjen luonteeltaan rasististen ja muukalaisvihamielisten tekojen kriminalisointia koskeva lisäpöytäkirja. Tämän aihealueen sääntely on meillä vielä suhteellisen nuorta.

Voi myös todeta, että eri Euroopan maissa on ollut vaihtelevaa suhtautumista joihinkin aiheisiin. Esimerkiksi holokaustin kieltämisen rangaistavuus on ollut yksi tällainen hankala kysymys, natsisymbolien kieltäminen toinen. Suomen linjana on ollut arvioida rangaistavaa vihapuhetta olennaisesti kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevan rikoslain säännöksen valossa ja välttää muuta erillistä sääntelyä. Suomi ja muut Pohjoismaat kuuluvat myös erityisen vahvan

sananvapauden maihin Euroopassa, mikä on toisinaan johtanut siihen, että olemme tehneet varaumia kansainvälisiin sopimuksiin tästä syystä. Suomi on käyttänyt em. lisäpöytäkirjan sisältämiä mahdollisuuksia varaumiin hyväkseen. Pidänkin perusteltuna kantaa, että aihealuetta koskeviin mahdollisiin ehdotuksiin otetaan kantaa tapauskohtaisesti. Pidän sitä kuitenkin hyvänä, että komissio torjuu aktiivisesti vihapuhetta ja että komissio valmistelee myös aloitetta, jonka myötä viharikokset ja vihapuhe tulisivat mukaan EU:n vahvistamaan rikosten luetteloon.

Kirjaus terrorismin torjunnasta on niin ikään tasapainoinen. On hyvin olennaista korostaa sitä, ettei terrorismin torjuntatoimia tule toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksia sen paremmin kuin kansainvälistä oikeutta loukaten. Väkivaltaista ekstremismiä tulee estää ja terrorismia torjua taustalla vaikuttavasta ideologiasta riippumatta.

Vihapuheen ja viharikosten torjunnan voi nähdä myös osana Euroopan yhteisten arvojen puolustamista. Kuten edellä mainittiin, vakavin vihapuhe, joka sisältää väkivaltaan yllyttämistä jotakin kansanryhmää vastaan, on ihmisoikeusjärjestelmässä suorastaan oikeuden väärinkäyttöä, joka ei nauti sananvapauden suojaa. Tällainen puhe voi myös tähdätä yhtäläisten kansalaisvapauksien pohjalle rakentuvan yhteiskuntajärjestelmän korvaamiseen jollakin toisenlaisella mallilla. Vastikään korkeimman oikeuden päätöksellä lakkautetun Pohjoismaisen vastarintaliikkeen toiminnassa on ollut kyse rasistisesta ja väkivaltaisesta toiminnasta, joka on tavoitellut yhteiskuntajärjestyksen muuttamista.

Valtioneuvosto on suhtautunut varauksellisesti ehdotukseen SLAPP-kanteiden torjumisesta harmonisoidulla prosessilainsäädännöllä. Pidän varauksellista kantaa perusteltuna. Median moninaisuuden ja moniarvoisuuden edistäminen ovat olennaisia tavoitteita toimivan demokraattisen järjestelmän kannalta.

Helsingissä, 19.3.2021

Kimmo Nuotio, rikosoikeuden professori